

*Антошина І. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В ДИСКУРСІ ПОСТНЕКЛАСИЧНОГО ТИПУ НАУКОВОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена становленню і розвитку інформаційного суспільства в дискурсі постнекласичного типу наукової раціональності. Зазначено, що процеси еволюції та прогресії наукового знання обумовлені логічною зміною типів наукової раціональності, якими визначаються напрями та базові принципи дослідницької діяльності, характер і сутність доктринальних знань, а також векторні орієнтації пізнання наукової картини світу. Одним з найпоширеніших поглядів на структурування етапів розвитку наукового знання є виділення конкретних типів раціональності: класичного, некласичного та постнекласичного. Акцентовано увагу, що в рамках постнекласичної методології чітко прослідковується орієнтація на вивчення людини та пріоритетність її думок, поглядів, цінностей, уявлень, з чого випливає характеристика «людиномірності». Людина більше не виступає виключно в якості засобу, а стає метою сучасного державотворення та правового регулювання. Водночас можемо констатувати стійку залежність між правом та людиною: право є системою норм, що нейтралізує хаос і впорядковує життя людини, а наявність людського фактору, в свою чергу, робить такі норми затребуваними і необхідними. Підкреслено, що більш ґрунтовно окреслити категорію інформації можна шляхом виокремлення найсуттєвіших її рис та особливостей, а саме: інформаційний ресурс характеризується своєю невичерпністю. В процесі використання, інформація не тільки не зникає, а навіть збільшує свій обсяг та якісно трансформується крізь призму знань та досвіду суб'єкта споживання і його подальшої комунікації з навколишнім світом. Зазначено, що наявність попередньої інформації щодо певного явища чи процесу дозволяє отримати нове знання або результат практичної діяльності ціною значно менших витрат часу, праці, енергії та коштів на процес його первинної генерації. Не будь-яка інформація буде виступати ресурсом суспільства, багато що залежить від якості її обробки, розподілу, застосування, передачі та розповсюдження в процесі соціальної комунікації. За відсутності вищенаведеного, така інформація залишиться лише знаннями окремої особистості і буде носити виключно індивідуальний характер. Зроблено висновок щодо аналізу процесу становлення та динаміки розвитку інформаційного суспільства саме в контексті формування нової методології соціальних наук взагалі та юридичної науки зокрема, так як постнекласичний тип наукової раціональності обумовлює інший погляд на дану проблематику.

Ключові слова: методологія юриспруденції, постнекласична методологія, методологічний інструментарій, постнекласична концепція праворозуміння, інформація, інформаційне суспільство.

Постановка проблеми. Процеси еволюції та прогресії наукового знання обумовлені логічною зміною типів наукової раціональності, якими визначаються траєкторні напрями та базові принципи дослідницької діяльності, характер і сутність доктринальних знань, а також векторні орієнтації пізнання наукової картини світу. Одним з найпоширеніших поглядів на структурування етапів розвитку наукового знання є виділення конкретних типів раціональності: класичного, некласичного та постнекласичного.

Кожен з вказаних типів містить свій унікальний «науковий код», який базується на притаманній йому ідеології і визначає необхідний набір принципів, методів, підходів та методологічного інструментарію загалом. Проте, зауважимо, що становлення нового типу наукової раціональності не означає тотальне заперечення та знецінення установок, теорій і доктринальних здобутків попереднього, адже між ними наявний кореляційний зв'язок, що передбачає своєрідне акумулювання всіх існуючих досягнень.

Становлення інформаційного суспільства та процеси його генезису наприкінці ХХ ст. з особливим превалюванням динаміки розвитку у ХХІ ст. знаходять помітну значимість, так як інформація трансформується у могутній інструмент політичного, соціально-економічного та гуманітарного розвитку суспільства. У даному контексті інформація постає ключовим елементом для функціонування сучасного права. У зв'язку з цим, дослідження проблематики, пов'язаної зі становленням і розвитком інформаційного суспільства в контексті постнекласичного типу наукової раціональності, набуває особливої актуальності.

Стан дослідження. Питання сучасної методології знаходяться в епіцентрі наукових досліджень сьогодення, що особливо прослідковується в роботах О.М. Балинської, В.В. Дудченко, В.В. Завальнюка, М.І. Козюбри, Ю.М. Оборотова, П.М. Рабіновича. Також проблемам становлення та розвитку інформаційного суспільства та інформаційного права присвятили свої наукові праці багато вчених, зокрема: І.В. Арістова, В.М. Бебик, В.С. Голубовська, В.О. Данильян, М.Г. Карацук, Б.А. Корміч, В.А. Ліпкан та ін.

Метою даного дослідження виступає розгляд та аналіз процесу становлення і динаміки розвитку інформаційного суспільства саме в контексті формування нової методології соціальних наук взагалі та юридичної науки зокрема, так як постнекласичний тип наукової раціональності обумовлює інший погляд на дану проблематику.

Викладення основного матеріалу. Постнекласичний розвиток наукового знання характеризує низка особливостей.

Зокрема, до найістотніших слід віднести орієнтацію безпосередньо на вивчення людини і тенденцію до цілісного сприйняття природи всесвіту в динаміці. Центр наукового пошуку займають системи, що історично розвиваються. Відбувається своєрідна комплікація об'єкту пізнання і перцепція його як складної саморегулюючої системи. Також наявна зміна сприйняття та співвідношення науки і цінностей, тепер вони розглядаються нерозривно.

В рамках постнекласичної методології чітко прослідковується орієнтація на вивчення людини та пріоритетність її думок, поглядів, цінностей, уявлень, з чого випливає характеристика «людиномірності». Людина більше не виступає виключно в якості засобу, а стає метою сучасного державотворення та правового регулювання. Водночас можемо констатувати стійку залежність між правом та людиною: право є системою норм, що нейтралізує хаос і впорядковує життя людини, а наявність людського фактору, в свою чергу, робить такі норми затребуваними і необхідними.

Ще однією суттєвою ознакою постнекласичного типу наукової раціональності виступає постійна включеність суб'єктивної діяльності в тіло знання. Відбувається повне руйнування уявлень про суб'єкта як про абсолютного спостерігача. Тепер суб'єкт вже не стільки відкриває сенс тих або інших явищ та процесів, скільки безпосередньо конструює його на основі власного практичного розуміння. Позиція дослідника трактується як вбудована в структуру досліджуваного об'єкту і суб'єкт пізнання разом зі своїми методами становлять його частину.

Особливого значення серед ознак, притаманних постнекласичній парадигмі, набуває розвиток синергетики. Вона становить нову дисциплінарну наукову область дослідження, новий спосіб постановки наукових проблем та напрямів їх вирішення.

Синергетика виступає досить продуктивною науковою концепцією і дозволяє перейти від лінійного мислення, яке було сформовано в рамках механічної картини світу і притаманне класичному типу наукової раціональності, до нелінійного, яке відповідає сучасному етапу розвитку науки. В класичній науці панували стереотипи суворого детермінізму, прагнення усунути будь-які випадковості, невизначеності, хаос, нерівноваженість і світ в класичній науковій картині був обумовлений причинно-наслідковими зв'язками, що мають лінійний характер. Розробки синергетики, її принципи та підходи дозволяють створити нові пояснювальні моделі природних, соціальних та культурних процесів і сприяють появі безпрецедентних напрямів та концепцій науки (теорія порядку з хаосу, теорія катастроф, концепція нестабільного нерівноважного світу).

Ідеологічним базисом, фундаментом кожного типу наукової раціональності виступає певна система принципів, яка лежить в його основі і девальвує в залежності від зміни парадигм. Класичний період науки базувався на принципах раціоналізму, детермінізму, об'єктивної істини, монізму; для некласичного періоду був притаманний принцип діалогу, поєднання об'єктивного і суб'єктивного, раціонального та ірраціонального; постнекласична наука характеризується принципами інтерсуб'єктивності, ірраціональності, додатковості, плюралізму.

Інтерсуб'єктивність підкреслює втілення суб'єкта в процес пізнання і означає, що сенс права не розчиняється у свідомості суб'єкта чи зовнішньому соціальному світі, а розкривається у взаємодії, комунікації суб'єктів [1, с. 71].

В свою чергу, ірраціоналізм визнає основним видом пізнання уяву, інтуїцію, одкровення, віру, обмежує та заперечує можливості розуму в процесі пізнання. Тобто спочатку суб'єкт сприймає поняття інтуїтивно і тільки потім, при детальному вивченні, вони формуються раціоналістично. Різнібічно пізнати багато явищ керуючись тільки одним підходом неможливо, тому особливої актуальності набуває принцип додатковості, згідно з яким, для відтворення в знаковій системі цілісного явища необхідні взаємовиключні, додаткові класи понять [2].

Сучасна парадигма, яка сьогодні превалує у науці, акцентує увагу на дискурсі в рамках громадянського суспільства, де свобода, ступінь впливовості та його масштаби є можливими завдяки втіленню принципу плюралізму, що «сповідується» постнекласичним праворозумінням. Плюралізм акцентує та дозволяє множинність точок зору і це призводить до того, що в сучасній науці не існує позиції, з якої неможливо було б зробити абсолютні твердження. Наукові істини втрачають свій універсальний характер і мають значення лише в рамках традицій конкретного наукового співтовариства.

Юриспруденція, як і будь-яка інша відносно відособлена наукова сфера, беззаперечно, є частиною загальнонаукового світового дискурсу [3, с. 54]. Процеси юридизації постнекласичної методології та її всебічне дослідження крізь правову вуаль дають змогу більш глибоко та обґрунтовано розглянути такі феноменологічні категорії як право та держава. Як зазначає Ю.М. Оборотов, сьогодні йде процес затвердження нової парадигми методології юриспруденції як стійкої дослідної бази, забезпеченої філософськими, загальнотеоретичними та галузевими досягненнями [4, с. 34]. Він додержується точки зору про методологічний плюралізм як найважливіший чинник розвитку сучасної юриспруденції, що становить фундамент для використовуваних підходів і дозволяє дійти до найбільш оптимальних варіантів в осягненні правової та державної реальності [5, с. 4].

В контексті дослідження правового плюралізму В.В. Дудченко цілком справедливо зазначає, що процеси трансформації у методології сучасної вітчизняної юриспруденції спонукають по-новому замислитись над її завжди актуальними проблемами. За допомогою нових підходів можливо розглянути право як найважливішу складову людського буття, що має власну основу існування та розвитку [6, с. 10].

Глобалізаційні процеси в науці останньої третини ХХ століття призвели до якісно нового бачення наукової панорами світу і спричинили формування сучасної (постнекласичної) концепції праворозуміння, що супроводжувалось трансформацією та інформатизацією суспільства.

Проїшовши аграрний та індустріальний етапи свого розвитку, людська цивілізація стоїть на порозі нової ери, коли найціннішим і найпотужнішим ресурсом стає інформація. Феномен інформації розвивається та нарощує свій потенціал в геометричній прогресії, вона проникає у всі сфери життєдіяльності суспільства, заповнює собою усі ключові ніші та визначає ідеологічний вектор функціонування соціуму. Як визначається в літературі, інформація є стратегічним ресурсом індивіда та суспільства, визначає рівень розвитку держави, її економічний і культурний потенціал [7, с. 46].

Необхідно акцентувати увагу, що більш ґрунтовно окреслити категорію інформації можна шляхом виокремлення найсуттєвіших її рис та особливостей, а саме інформаційний ресурс характеризується своєю невичерпністю. В процесі

використання, інформація не тільки не зникає, а навіть збільшує свій обсяг та якісно трансформується крізь призму знань та досвіду суб'єкта споживання і його подальшої комунікації з навколишнім світом. Наступною рисою виступає всезагальність. Завдяки своїй неосяжності та всеохоплюючому характеру, інформація легко долає на своєму шляху державні кордони, предметні бар'єри та інші фізичні перепони. Необхідно зазначити, що інформаційний ресурс не є самостійним. В повній мірі потенціал інформації розкривається лише в симбіозі з іншими ресурсами (навичками, досвідом, фінансами, енергією) та виражається в практичній його реалізації. Інформація завжди має свого адресата та вектор направленості, її справжня цінність проявляється лише за умови взаємодії суб'єктів-творців та суб'єктів-споживачів.

В даному контексті необхідно зазначити, що наявність попередньої інформації щодо певного явища чи процесу дозволяє отримати нове знання або результат практичної діяльності ціною значно менших витрат часу, праці, енергії та коштів на процес його первинної генерації. Не будь-яка інформація буде виступати ресурсом суспільства, багато що залежить від якості її обробки, розподілу, застосування, передачі та розповсюдження в процесі соціальної комунікації. За відсутності вищенаведеного, така інформація залишиться лише знаннями окремої особистості і буде носити виключно індивідуальний характер.

Важливою характеристикою інформації є її доступність для всіх без винятку, незалежно від соціального статусу, етнічної чи релігійної приналежності, гендеру та інших можливих дискримінаційних критеріїв. Зауважимо, що в контексті даної ознаки мова не йде про інформацію з обмеженим доступом, володіти та розпоряджатися якою мають право лише окремі представники громадськості, на основі наявних у них повноважень, що прямо передбачено національним законодавством. Інформаційний продукт з часом може піддаватися своєрідному «зносу». Не дивлячись на те, що інформація є невичерпною, не деформується і не зношується в прямому сенсі цих слів, але з перебігом певного періоду часу вона може втратити свою цінність та актуальність.

Категорія інформації трансформується, збільшує свою потужність та значимість і від простого ресурсу перетворюється у форму життя та метод існування людини в постіндустріальному світі. Визнається фундаментальна залежність життєдіяльності особистості, суспільства і держави від інформації, що ними споживається. Констатація даного факту дає всі підстави стверджувати про наділення інформації особливим ідеологічним значенням по відношенню до соціуму.

Висновки. Стрімкий розвиток систем масової комунікації, підвищення значущості і сакралізація експертних систем, їх відкритість, підірив монополії на єдину істину, векторіальна орієнтація на вивчення людини та пріоритетність її думок, поглядів, цінностей – все це стало чинниками і передумовами формування якісно нового постнекласичного типу наукової раціональності, що призвело до широкої інформатизації суспільства. Наслідком вищенаведеного стало піднесення такого стратегічного ресурсу, як інформація та утвердження концепції інформаційного суспільства.

В контексті проведеного дослідження, під інформаційним суспільством пропонуємо розуміти обумовлений постнекласичними канонами світосприйняття, тип суспільної формації, в якому фундаментальним ресурсом і рушійною силою прогресу

виступає інформація, а мета функціонування соціуму вбачається у якісному її продукуванні, циркуляції та конвертації у знання, як найвищої цінності, що досягається за допомогою комунікативних засобів та інструментів. Інформація перетворилась на справжній феномен, вона інтегрувалась у всі сфери життєдіяльності суспільства, заповнила собою усі ключові ніші і стала стратегічним ресурсом, який визначив ідеологічний вектор функціонування соціуму. Сила і потужність вищенаведеної категорії, масштаби її впливу та швидкість, з якою інформаційний ресурс трансформував суспільство, беззаперечно викликають захоплення, але необхідно розуміти, що її некоректне використання може привести до незворотних наслідків епохального значення. Саме тому, важливо пам'ятати та усвідомлювати, що ми самі виступаємо творцями тієї інформації, яка споживається соціумом і на кожному з нас лежить відповідальність за її якість, зміст та належне використання, адже суспільство завжди формується колективними зусиллями.

Література:

1. Шапаренко О.В. Принципи інтерсуб'єктивності в осмисленні оновлення права в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Харків, 2015. № 4(27). С.64–73
2. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: елементарний курс. 2-ге вид. Харків : Одиссей, 2008. 432 с. URL: <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1502-14-metodologiya-teoryi-derzhavi-prava.html> (дата звернення: 10.08.2023).
3. Серебро М.В. Постнекласичні тенденції в методології юриспруденції. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право»* / гол. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 1 Вип.55. С. 54–58.
4. Оборотов Ю.М. Аспекти розгортання методології юриспруденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 33–39.
5. Оборотов Ю.М. Традиції та оновлення у правовій сфері: питання теорії (від пізнання до розуміння права) : монографія. Одеса : Юридична література, 2002. 280 с.
6. Дудченко В.В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : монографія. Одеса : Юридична література, 2006. 302 с.
7. Антошина І.В. Становлення інформаційного суспільства та інформаційної влади в Україні. *Правове життя сучасної України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 вер. 2018 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 46–49.

Antoshyna I. Establishment and development of information society in the discourse of the post-non-classical type of scientific rationality

Summary. The article is devoted to the establishment and development of the information society in the discourse of the post-non-classical type of scientific rationality. It is noted that the processes of evolution and progression of scientific knowledge are caused by a logical change in the types of scientific rationality, which determine the directions and basic principles of research activity, the nature and essence of doctrinal knowledge, as well as the vector orientations of knowledge of the scientific picture of the world. One of the most common views on the structuring of the stages of the development of scientific knowledge is the selection of specific types of rationality: classical, non-classical and post-non-classical. It is emphasized that within the framework of the post-non-classical methodology, the focus on the study of a person and the priority of his thoughts, views, values, and ideas is clearly seen, from which

the characteristic of "human dimension" follows. Person no longer perceives exclusively as a means, but becomes the aim of modern state-building and legal regulation. At the same time, we can state a stable dependence between law and person: law is a system of norms that neutralizes chaos and regulates human life and the presence of the human factor, in turn, makes such norms in demand and necessary. It is emphasized that the category of information can be defined more thoroughly by highlighting its most essential features and characteristics, namely: the information resource is characterized by its inexhaustibility. In the process of use, information not only does not disappear, but even increases its amount and qualitatively transforms through the prism of the knowledge and experience of the subject of consumption and his further communication with the surrounding world. It is noted that the availability of preliminary information about a certain phenomenon or process allows obtaining new knowledge or the result of practical activity spending

much lower costs of time, labor, energy and funds for the process of its primary generation. Not all information can be a resource of society, much depends on the quality of its processing, distribution, application, transmission and sharing in the process of social communication. In the absence of the above, such information will remain only the knowledge of a person and will have an exclusively individual character. A conclusion was made regarding the analysis of the process of formation and the dynamics of the development of the information society in the context of the creation of a new methodology of social sciences in general and legal science in particular, as the post-non-classical type of scientific rationality determines a different view of this issue.

Key words: methodology of jurisprudence, post-non-classical methodology, methodological tools, post-non-classical concept of legal understanding, information, information society.